

Kabdebó Lóránt

Mi és ők

Mert nem Mohács, nem Világos, nem Trianon, és nem is március 19-e, vagy április 4-e, a Mindszenty- és Grósz-per sem, de még csak november 4-e sem törte meg ezt a nemzetet. Ezekre az erőszakkal teli történelmi eseményekre egészségesen válaszolt a nemzet: közös tudattal. A hatvanas években, amikor magam is pályakezdő kritikus voltam, akkor ellenben történt valami látványosan észrevehetetlen, alattomos pusztítás. Én személy szerint Weöres Sándor első gyűjteményes kötetéről írván, a hatvanas évek vége felé figyeltem fel erre, amikor egy fiatalkori versét olvastam – akkori tapasztalatomra rímelően. Ekkor akadtam rá ugyanis az *Öregek* című versére. Meg is írtam, még akkor, mindjárt, döbbenéssel. Hogyan lesz a tiszteletben megőszülő, bölcs öregből: bácsi. Gúny és feleslegesség tárgya. Miért szakad meg a nemzedékek hagyományosan egymásra épülő rendje? Miért tűnik el az élet értelmes folytonossága? Miért kényszerül az ember, önmagára maradva, percenként változóan újabb és újabb életbe kezdeni? Miért veszett el az emberi élet hitelessége, létbiztonsága? Újra és újra talpra kellene állnunk, mert különben kicsúszik alólunk a talaj? Újfajta felelősséggel terheltettünk meg ezáltal, avagy magunkra maradtunk, boldoguljon ki-ki amint tud? Az élet folyamatosan kiteljesedő szertartás helyett ettől kezdve napi eseményességgé szürkült, és ezzel mind egészében jelentéktelenné vált. Személyes létezésem értelmes kötöttség nélkülivé változott. Felfigyeltem erre, és társakat kerestem, akik ugyanettől szenvednek. Ezért választhattam magam köré a tőlem oly igen más indíttatású költő-pályakezdeket.

Persze akkor ezt nem láttam ilyen tisztán, egyértelműen. Akkor csak egy kritikus voltam, a többi között, aki valami értékes alkotói csapatot szeretne verbuválni maga köré. Ma látom, hogy a Hetek csoportja nemcsak az érték alapján választódott ki, hanem azokat gyűjtötte egybe, akik ennek a hagyományvesztésnek voltak a sérültjei.

Magukra maradtakat találtam magam körül, olyanokat, akiknek életmódját szép szóval, néha kegyetlen „megokosítással” verték szét. Olyanokat, akik körül a hagyományos szülői tekintély helyett már csak céltalan „bácsik” lézengtek. Más indíttatásból, de jómagam is ezt kaptam környezetemül. Apám harminchat hónapos első világháborús frontszolgálat, majd a Mátra vidékének víz- és vil-

---

Kabdebó Lóránt írásának közlésekor a 80 éve született Raffai Saroltára, a Forrás egykori szerkesztőjére emlékezünk. (A Szerk.)

lanyhálózattal való betelepítése és az ostrom alatt egy város, Gyöngyös víz- és villanyellátása után célját veszített öreg lett, aki – bár komoly nyugdíjjal rendelkezett – boldog lehetett, hogy valahai beosztottjai mindennapi apró feladatokkal látták el. Hős és példakép valaha, napi túlélő akkor, akinek mindennapi életmenetéért retteg családja. Helyette szenvedtem és csalódtam naponta, és közben rátaláltam azokra a fiatal költőkre, akik saját értelmüket veszített szüleik sorsát szenvedték, és még beszélni sem mertek az elvesztett tekintélyről, életük folyamatosságának eltűnt értelméről. Így került – ma már megértem – írásaimban együvé a Hetek néven figyelmekkel egybeterelt néhány fiatal. Egyikőjük, egy szilveszteri estét megelőző szerkesztőségi évbúcsúztatást követően leültetett maga mellé egy körúti presszóban, és – mintha a magam családjának történetét – elmesélte apja szomorú falusi értelemvesztését. Mára válik világossá számomra, hogy más történetet hallottam, de egy lényegre figyelhettem. Az összetartozás keresése fájdalommal vált bennünk. Költőként emlékezetet akartak teremteni verseikben, de helyette csak romokra találtak. Ha mást nem, önmaguk méltóságát mégsem adták fel. Olyan versek születtek általuk, amelyek ezt a veszendőbe siklott méltóságot fogalmazták újra. Különböző témákban, de egyként az értelmes emberi élet méltóságába kapaszkodtak verseikben. Félték, de igényeiket fel nem adták. Verseikben búcsúzott az ezeréves Magyarország.

Amikor a *Forrás* szerkesztői megkértek, hogy egyik régi munkatársuk születésnapjára évfordulója közeledvén, a helyi kötöttség okán mindenképpen szeretnének megemlékezni róla, segítsen őket ebben – nagyon megörültem. Mert a hűség az irodalmi életben ritka szokás. Pláne akkor, ha a régvolt kapcsolat nem is lehetett problémáktól mentes. Tudták, hogy valaha gyakran írtam róla is, lévén hogy a Hetek írócsoportjához tartozott, akikhez engem szerkesztői-irodalomtörténeti kapcsolódás kötött. Ők akkor csak ezt a formális kapcsolódást láthatták. Olyan külsődleges eseményeket, amelyeket az irodalom kötelessége rögzíteni. Az *Új Írás* és a *Napjaink* folyóiratok kritikusaként valóban volt valami közöm ahhoz, hogy hét egymástól függetlenül felnőtt, kialakult és komoly szerzői rangra szert tett alkotó között valamilyen hasonlóságot is felfedezni véltünk. Összekötöttük őket, személyes találkozásokat is szerveztünk ünnepi alkalmakkor. Farkas László az *Új Írás* szerkesztőségében, Serfőző Simon a *Napjaink*nál és jómagam szerveztük a folyóiratokban is találkozósaikat. Mi volt közös bennük? Vidékiek voltak, becsületesen ragaszkodtak származásukhoz, felnevelő közegükhöz, a szegénységhez, amelyből nem tudtak kikerülni a „népi állam” keretei között sem. Megveszekedetten siratták a pusztuló nemzetet. Szuggesztív költői erővel. Szociográfiai ihletéssel. Mi összefogtuk őket – ők erőszakkal kiváltak ebből a karámból. Senkire sem akartak bajt hozni. Mert szavuk, ha szervezethez éreztek volna a hivatalbéliék mögöttük, veszélyt hozhattak volna mind órájuk magukra, mind pedig azokra, akik hangot adtak keserveiknek. Sohasem értetem, miért válnak szét. Miért nem tudunk még egyetlen antológiát sem hőskorszakukban összeverbuválni. Ha folyóiratba hívtuk őket, mindig volt közülük, aki csak „másodközléshez” járult hozzá. Így mind a heten, egyszerre, talán sohasem voltak összekapcsolhatók. Ők tudták, miért. A mélyből jöttek, és ott éltek továbbra is. A témájuk és életük összefonódott, épp ezért tudták, milyen veszélyes lenne,

ha túl a megírt műveiken még személyes szervezkedésben is részt vennének. Ezt ránk bízta: kritikusokra, szerkesztőkre. Magyarazzuk, védjük úgy műveiket, hogy közben el se takarjuk azokat. Hagyjuk: szóljanak, beszéljenek. Leplezzék le a környező hazugságokat. Nem személyükben akartak felvilágosítók, hazugság-leleplezők lenni, hanem remélték: műveik eljuthatnak azokhoz, akikhez szólni szeretnének. Mi pedig csokorba kötöttük ezeket a remekműveket, sőt magyarázatokat is fűztünk hozzájuk. Furcsa magyarázatokat – meg kell mondjam. Kétfelé kellett ezeknek a szövegeknek szólniuk. Meg kellett a hivatalt nyugtatni: nem lázadás készül, nem kegyetlen leleplezés történik. Csak aggályos szétnézés. Művészi körkép. Együtt érző szívdobogás. De ugyanakkor az olvasók számára azt is hírül kellett adni: az irodalom teljesíti hagyományos feladatát. Felelősséggel tekint szét a magyar valóságban, nem akar mellébeszélni, a valóságos gondokat szóllaltatja meg. Még hozzá magas színvonalú megfogalmazásban. Az olvasóknak fel kellett rázni az érdeklődését. Érzékeltetni: itt nem szokványos verselgetés történik, folyóiratszámok megtöltése, hanem a megújuló irodalom néhány kiemelkedő alkotója felfedezte, hogy a pusztulás felé tart az ország. Valamit szétverték körülöttük: megszüntették az évezredes hagyományt, a biztonságot, az élet értelmes leélhetésének kereteit.

Arról kezdtek beszélni, hogy lehet ugyan itt élni, de minek, lehet élni, de ez nem teljes élet. Le lehet élni emberöltőnyi időt, de ez nem az értelmes, egészséges emberélet ideje. Minden bizonytalanná válik körülöttünk. Jaj, jaj! Szétverték körülöttünk minden elérhető lehetőséget. És ezt kellett magyarázni azoknak, akik erre fogékonyak lehettek, mert éppen az ő életüket becstelenítették meg ekkor, ezáltal. Nagyon érzékeny emberek szóllaltak meg, szépen mondták emlékeiket, fogalmazták reményeiket, és fájlalták a körülvevő pusztulást. Nem lázítóan: sokkal keményebben – a rettenetet tudomásul véve. Mint tényeket bemutatva. Legtöbben közülük mindhalálig kitartottak ebben a makacs maga elszánó versmondásban, akik élve maradtak, ma is ezt a keserves szétvert, értelmes életlehetőséget siratják. Bella István, Ratkó József, Kalász László már emlékként jelennek meg visszarévedő szemünkben, maradandó életművel figyelmeztetve emberségünk kötelezettségeire. Ágh István, Buda Ferenc, Serfőző Simon megújuló alkotásaikkal továbbra is figyelmeztetnek az életremény körénk alakító emberi kötelezéseinkre. Raffai Sarolta keserű csalódások között hullott ki életéből. Mégis fenntartva művei tanulságát. Amit írt, néhány vers és egy emlékezetes erejű regény, értékes figyelmeztetés marad mindenkorra. Amit tett, életveszélyes kísérlet volt. Keserű csalódásokat kiváltva. Önmagából is meg az őt mindhalálig becsülő barátai körében is.

És itt van az ő életmenetében a tragikus tanulság, amelyet ő sem tudott feldolgozni, meg mi, barátai sem igazán értettünk meg. A kommunizmus kísértetének furcsa tanulságát élhette át. Látta az emberi életkeretek sivárosodását, de ugyanakkor cselekvő szereplőként szolgálni akarta a világ megváltoztatását. Nem tőle hallottam először a tudathasadásos megjegyzést: egy-egy gesztussal *nekik* is próbálok a kedvére tenni, hogy tehessem azt, amit szívem szerint tenni akarok. *Ők* ezt kívánják. És nem vette észre: a *nekik*, az *ők* – már *ő* volt. *Ő* is, oda is tartozott. Az *ők* közé. Nem tehetett róla. Nála nagyobb formátumú zsenije irodalmunknak

is kimondta szerkesztőként ezeket a végzetes szavakat. Én magam hallottam. Nekem magyarázta. És egyikük sem vette észre, hogy cselekedeteivel már ezek közé az *ők* közé tartozik.

A véletlen úgy hozta, több éven keresztül Raffai Sarolta mellett kellett dolgoznom: én már a Petőfi Irodalmi Múzeum munkatársa voltam, amikor a hatalom ide nevezte ki főigazgatónak. Naponta ott állt a múzeum előtt a nagy fekete Mercedes, mellyel őt mint az országgyűlés alelnökét hozták-vitték. Talán csak Serfőző Simon volt a társai közül az, aki egyik szereplésekor szemére hányta ezt a nagy fekete autót. Mert szerinte nem illett hozzá. És hál' istennek, valóban nem illett hozzá. Messziről látszott, hogy ez nem rá van szabva.

És én láttam, mert naponta órákat töltöttünk együtt, hogy ő is érzi ezt a különbözőséget. És félt. És mert félt, gyanakvóvá vált. Most már nem az életműve kérte számon az embertelen viszonyokat, mint híres, ma is élő regényében, az *Egyszál magamban*, hanem a nagy igazgatói irodában férjével megülve, egymást ijesztgették, áldozataikra lesve, maguk is legfőképpen áldozatok. A betegségekbe menekültek, családotul. Mert a mi-ből nem tudtak átvándorolni az *ők* közé. Egészséges emberekként ebben a skizoid helyzetben csakis beteggé lehettek. Egész családja, mindegyik tagja, külön-külön, más-más betegségbe menekült. És mi tehetetlenül néztük ezt a leépülést.

Raffai Sarolta életével alakította azt az életművet, amelyet társai versekben sírtak el. Ő a mindennapi félelemben szereppé formálta, ami társai alkotói életművében maradandóan a magyar irodalom részévé alakulhatott. Szemünk előtt hullott szét pár év alatt egy nagyszerű család. Mert elvesztette a folyamatosságát, az évezredekbe illeszthető hitelességét. Szememben remekművé formálódott családjának megsemmisülése. Kár, hogy ezt már nem tudta műként is megrögzíteni. Mint a görög tragédiákban: Raffai Sarolta életével alkotta meg életművét. Belement egy kísérletbe, amelyet a „konszolidációval” Magyarország is szenvedően, de elfogadott. Ő megpróbálta megélni, tudatosítani magában. De éppen korábbi életműve visszarántotta, félelemmel töltötte el, és végül pusztulásba sodorta. Ezzel teljesíthette be társaihoz méltóan élete művét. Nem lett vámszedő, de beledöbbsent a szakadékba. Végül is visszautasította az *ők* közé tartozást, betegsége által – paradox módon – az életet választotta. Csatlakozott imigyen társai életet sirató költészetéhez.

Tudom, mindez nem csak a „gulyáskommunizmus” epizódja volt minálunk, egyfajta „sikeres” hatalomgyakorlási formula. Weöres verse és Kodály megzenésítő figyelme valamilyen általános érvényűségre is figyelmeztet. Át kellett élnünk a rendszerváltást, hogy rájőjjünk: világelenségről lehet szó. Csakhogy ezt a globalizációt szerencsésebb közösségek másképp tudják talán kivédeni. A valaha szedett-vedett népségből összeállt Egyesült Államok minden polgára szemében szentség az egyest mindhalálig védő jog, a restaurált spanyol monarchia uralkodója a veszélyeztetett parlamenten kívül meg tudja menteni hazája visszaszerzett demokráciáját, Lengyelország csodás módon a nagyszerű pápájához kötődve őrzi hívő országát. Soroljam? Inkább itthonról emlékeztetek a Hetekre. Megmaradt verseikre: és azokban a híven, foggal-körömmel őrzött

emberiméltóság-igényre. És ha a vers elfogyott, akkor akár egy család sorsszerű menekülése a betegségekbe mutathatja fel a pusztulás látszata mögött a ragaszkodás példázatát az emberi méltósághoz.

Utóhang: apró képek balladája

Még valaha a tokaji írótábor hőskorában lehetett. Ritka alkalom, Saciék családostul érkeztek. Ugyanakkor a helyi könyvtáros meghívta a kor divatos írónijét, aki agyonsminkelve meg is érkezett, látványosan csónakázott a Bodrogon és várta délutánra udvartartását. Mi meg inkább elzarándokoltunk a távolabbi falucska kis könyvtárába, ahová meg Sacit hívták meg boldogan. Tüntetésszerűen kivonultunk, akiknek valami köze volt az irodalomhoz. Feleségem szervezte. Ennek emléke regényének dedikációja: „Mariann, drága, köszönöm, hogy ismerhetlek. Raffai Saci”. Hazafelé is együtt indultunk, férje vezette a hozzájuk illő kopott autójukat. Trabant combimmal, melynek hátsó világában fiaim nőttek fel akkoriban, előttük haladva mutattam az utat. A tükörből figyeltem, nehogy lemaradjanak, eltévedjenek. Majd Miskolcra hazaérve jeleztük a továbbvezető utat, integettünk. Jó érzéssel köszöntünk el egymástól. De régen is volt.

Már dékán koromban, a Miskolci Egyetemen szerényen bejelentkeztek valamilyen főrendőr. Gyermeke hozzánk járt a bölcsészkarra. Talán történész lett. Felismertem: ő volt a nagy fekete kocsisofőrje valaha. Nem sokat kellett dolgoznia, kihasználta idejét, könyvtárunkban olvasott állandóan. Kiderült, elvégezte közben szemben a jogi kart, csak át kellett néha sétálnia a Károlyi-palotából. Most egy kisváros rendőrkapitánya. Hívott, látogassam meg. Megszervezte az ország egyetlen rendőrmúzeumát. Most is mindig eszembe jut, amint a hármas sztrádán Miskolc és Budapest között ingázom: a múzeumot hírelő tábla ott virít az út mentén. Talán még ez a fekete kocsisem volt hiába?